

Actes de les
**III Jornades d'Estudis
Locals de Felanitx**

13 i 14 de desembre de 2013
Saló d'Actes de la Casa de Cultura de Felanitx

Coordinació i edició
Miquel Àngel Vicens i Siquier

Consulta *on line*
www.amicsclosos.cat/3jornades

EDICIONS AMICS DELS CLOSOS

Dipòsit Legal PM-588-2015
Impremta Institut, juny 2015

In memoriam

Miquel Barceló i Perelló

Pere Xamena i Fiol

PRESENTACIÓ

La celebració i publicació de les III Jornades d'Estudis Locals de Felanitx han estat marcades per la desaparició de dos *Homenots*, verdaders prohoms del coneixement i de la Cultura de Felanitx. El novembre de 2013 ens deixà Miquel Barceló *Pereió*, mestre de mestres, figura principal en l'estudi de les societats andalusines. El maig de 2015 ho féu Mn. Pere Xamena, coneixedor com pocs de la Història de Felanitx i de Mallorca. Valgui aquest llibre com el nostre primer homenatge a aquestes dues figures. Seguirem el camí que ens deixaren, cuidarem el seu llegat!

Les Jornades d'Estudis Locals promouen el coneixement i difusió del nostre àmbit més proper de qualsevol disciplina científica o humanística, representen una oportunitat per aprofundir en aquest coneixement de determinades temàtiques d'àmbit local, per donar sortida a estudis i treballs de joves investigadors o de persones que, sense més pretensions, gaudeixen d'un temps per a la recerca. Sense aquest espai, tot això quedaria arraconat dins l'àmbit privat dels autors, sense possibilitat de que fossin consultats, utilitzats, ampliat, millorats o, per què no, criticats. La ciència avança gràcies a una lectura crítica i constructiva de les aportacions que s'han realitzat amb anterioritat.

El desembre del 2013 es complien els 5 anys de la presentació en societat de l'Associació d'Amics dels Closos de Can Gaià, de la nostra primera assemblea general. Allà dibuixàrem un full de ruta, una declaració d'intencions respecte a la protecció, difusió i posada en valor del Patrimoni de Felanitx. Els Amics dels Closos no aspiren més allà d'esdevenir una eina per ajudar a assolir aquests objectius fundacionals. Un complement, una mà per cobrir més terreny, per arribar més enfora, més aviat. Una veu crítica o de suport. Un company de viatge per a les institucions públiques o privades.

Com a celebració d'aquests 5 anys impulsarem, amb la col·laboració de l'Ajuntament de Felanitx i l'ajut de *BTP-Vacances* i *Grup 3000*, la reedició d'unes Jornades d'Estudis Locals, ja que aquestes s'integren a la perfecció en la raó de ser de l'associació. Recordem que l'any 2000, dins dels actes commemoratius dels 700 anys de la fundació de la Vila de Felanitx es varen realitzar les primeres Jornades d'Estudis Locals de Felanitx, dos anys més tard es realitzarien les segones.

Ara apareixen publicades les terceres. Som conscients de la tardança en la seva publicació i en volem demanar disculpes, els desitjos de què les actes es publicassin en paper, i no tant sols en digital, ens va fer esperar a què les disponibilitats pressupostàries fossin favorables. Aquest mes de febrer els Amics dels Closos prenguérem la decisió de no esperar més i fer una publicació *on line*. Quan ho teníem pràcticament tot apunt, sorgí l'oportunitat de publicar-les en paper a la qual ens hi aferràrem. La feina la teníem feta tant sols s'havia d'ajustar a les noves necessitats . De tot el que ha passat se n'aprèn i l'experiència ha estat enriquidora.

Des del principi, la intenció dels Amics dels Closos va ser que les Jornades d'Estudis Locals presentassin una certa regularitat. L'organització de les terceres, portava implícit el compromís d'organitzar unes noves edicions. Per tot això, anunciam la celebració de les quartes Jornades l'any 2016, amb el compromís ferm de què ens esforçarem pel que el temps entre la celebració i publicació de les actes sigui l'adient. Des d'aquestes línies volem convidar a participar-hi!

Felanitx, juny de 2015

Miquel Àngel Vicens i Siquier

President de l'Associació dels Amics dels Closos de Can Gaià

SUMARI

Presentació	2
Prehistòria i Patrimoni Històric	
<i>El poblat des Rossells i el seu context cultural i territorial</i>	9
Javier Rivas i Bartomeu Salvà	
<i>Les intervencions arqueològiques d'equips estrangers a Mallorca durant el franquisme: Els cas de l'equip alemany amb Otto Herman Frey</i>	19
Alejandra Galmés i David Javaloyas	
<i>Com s'elabora un projecte arqueològic? El cas dels Rossells</i>	31
Paloma Salvador	
<i>Planificació i gestió de recursos per a la campanya arqueològica Es Rossells</i>	37
Dario Weiss	
<i>El treball de camp a Es Rossells</i>	43
Marion Deprez i Celia González	
<i>El patrimoni perdut: el cas del Castell de Santueri</i>	47
Xisco Bergas i Rafel Font	
<i>Turisme i Patrimoni. Reflexions a l'entorn d'una experiència als Closos de Can Gaià</i>	57
Raquel Barceló, Almudena Briones, Llorenç Oliver i Miquel Àngel Vicens	
<i>Turisme i Patrimoni. Aspectes teòrics per a la planificació de projectes de turisme arqueològic</i>	65
Almudena Briones, Raquel Barceló, Llorenç Oliver i Miquel Àngel Vicens	
Patrimoni industrial, geològic i hidrològic	
<i>El patrimoni geològic de Felanitx</i>	77
Guillem Mas, Lluís Moragues, Joan Mestre i Manuel Espinosa	
<i>Les fonts de Felanitx en el marc del Catàleg Il·lustrat de les fonts de Mallorca</i>	89
Pedro Fidel Castro	
<i>La mineria del carbó a Felanitx: Geologia, història i activitat extractiva</i>	99
Lluís Moragues, Guillem Mas i Manuel Espinosa	
<i>La terra de gerrer de Felanitx: Una aproximació geològica i industrial</i>	111
Lluís Moragues, Joan Mestre, Guillem Mas i Manuel Espinosa	

<i>La pedra de marès de Felanitx: Patrimoni cultural i natural</i>	123
Guillem Mas	
Miscel·lània	
<i>Felanitxers fora de Mallorca, 1599-1650</i>	137
Onofre Vaquer	
<i>El retaule de Sant Isidre del Convent de Felanitx</i>	145
Amàlia Salas	
<i>Felanitx 1968: acte homenatge a l'artista Joan Miró</i>	155
Xisca Veny	
<i>200 anys de rellotges de sol a Felanitx</i>	159
Sebastià Roig	
<i>Es Lledoner, una cooperativa d'ensenyament</i>	171
Antoni Vicens i Jerònima Múñoz	
<i>Tipologies de sòls i la seva influència sobre la producció i qualitat del raïm de vinificació a Felanitx</i>	183
Joan Rosselló i Jaume Vadell	

EL PATRIMONI PERDUT: EL CAS DEL CASTELL DE SANTUERI

XISCO BERGAS PASTOR i RAFEL FONT ANDREU

Bergas, X. i Font, R. 2015. El Patrimoni perdut: el cas del Castell de Santueri. III
Jornades d'Estudis Locals de Felanitx: 47-56

INTRODUCCIÓ

Rupert Spillmann era un metge suïss que entre 1996 i 2001 va portar a terme diferents campanyes, amb permís i sense del Consell, mitjançant el detector de metalls. Cosa que li va permetre obtenir gran nombre de materials, per exemple, més de 1000 monedes de totes les èpoques. Això, al 2002, desencadenarà el cas d'espoli més gran i més conegut de la història recent balear. Aquest episodi, del que tot just s'han complert deu anys, és el que centrarà el nostre estudi ja que el que pretenem és fer una revisió crítica de tot el que va suposar les excavacions d'Spillmann, així l'estudi anirà des de que el cas surt a premsa fins que Spillmann és absolt, així com un estudi de la metodologia que ell emprà en el castell i dels materials que troba. La idea és intentar donar una mica llum als fets per tal de poder comprendre que va passar durant el temps en que duraren les excavacions.

Així i tot, abans de passar al tema que ens ocupa, hem de donar les gràcies a en Tomeu Salvà per introduir-nos al tema, així com per prestar-nos diverses fonts amb les que poder-ho realitzar. Igualment donar les gràcies al Col·legi d'Arqueòlegs, i molt especialment al seu secretari, en Llorenç, per deixar-nos consultar la documentació que allà hi ha depositada. A tots moltes gràcies.

ESTAT DE LA QÜESTIÓ, OBJECTIUS I METODOLOGIA

Si ens referim al castell de Santueri és un tema en que trobarem bibliografia abundantment i àmplia, des d'estudis monogràfics, a històries locals de Felanitx, passant per història dels castells roquers de Mallorca. Però no així ocorre si el que volem estudiar és l'espoli que hi portà a terme Rupert Spillmann. El perquè no trobam referents sobre aquest tema molt probablement sigui per mor de que tot just

fa 10 anys que va ocórrer. Tot i així, a part de les notícies que sortiren en un principi, sí que en diferents diaris com el *Diario de Mallorca* o *El País* s'ha anat recordant el que va passar.

D'altra banda, el tema també està lleugerament inclòs a dos articles; *Robos de bienes culturales; el beneficio de la duda* (Hernando, 2003), on es fa un repàs general de casos d'espoli recents a l'estat espanyol i s'hi inclou el cas de Santueri, tot i que de manera molt breu. D'altra banda, també surt reflectit el tema en *El expolio patrimonial en el siglo XXI* (Ortega, 2011) presentat als cursos d'estiu de la Universitat de les Illes Balears que constitueix més que res un recull d'algunes de les primeres notícies aparegudes a la premsa. Així quasi amb tota seguretat podem dir que aquest és el primer treball que intenta aproximar-se amb més profunditat al tema.

Pel que fa als objectius que ens proposam van molt en la línia del que ja mencionam a la introducció, i és que el principal objectiu és donar una mica de llum per a esclarir com el que era un cas tan flagrant d'espoli va quedar resolt fora cap condemna i a més amb gran part de l'espoli retornat a Mallorca.

La metodologia amb la qual pretenem portar això a terme és simple, per un costat usarem les fonts de premsa i l'auto judicial per reconstruir tot el procés des de que el cas surt a la llum fins que és absolt a l'hora utilitzarem dos projectes aportats pel mateix Spillmann per intentar esbrinar la seva metodologia d'excavació, si és que en tenia cap, i en aquest cas comparar-la amb com es toca elaborar una excavació, quines eren les seves mancances i el que això suposà. A més intentarem posar en context les seves troballes pel que fa a la història del castell a manera de fer un treball més ampli que englobi no sols que va ser aquest espoli, sinó també, que va suposar.

LES FONTS

Les font per aquest treball, donat el poc temps ocorregut d'ençà els successos són fonamentalment, judicials i la premsa. És necessari mencionar que els principals personatges que caldria citar són Andreu Manresa, qui destapà el cas, i el propi Rupert Spillmann, noms que apuntam per en un futur seguir l'estudi en més profunditat, tot i que no són els únics.

D'altra banda, pel que fa a les fonts judicials destacar principalment l'auto de la jutgessa que l'absol l'any 2004 on es fa un resum de tot el procés judicial, així com de les versions dels testimonis i acusat.

Seguidament comptam amb la informació de la premsa, principalment tota una sèrie de notícies del diari *El País*, on Andreu Manresa va destapar el cas durant l'any 2002 i on s'anirà fent un seguiment d'aquest fins a la seva fi a l'any 2004.

Ja per acabar disposam de dues fonts més, l'informe de les prospeccions d'Spillmann durant el període 1996-2001 i un projecte per crear una fundació per al castell de Santueri al 2003 del mateix autor.

EL CASTELL DE SANTUERI

Per posar-nos en context, dir que el castell de Santueri es troba situat enmig del municipi de Felanitx, en una posició inexpugnable. Per això, a aquesta zona s'hi registra poblament des dels primers pobladors de l'illa, de manera que talaiòtics, romans, bizantins, musulmans, i cristians; hi han deixat petjada, tal i com demostren les restes materials. Adquirirà el seu màxim esplendor després de la Conquesta de 1229, i una vegada creat el Regne Privatiu de Mallorca, servirà com a lloc de resistència en temps de Jaume III. Reintegrada l'illa dins la Corona d'Aragó, la seva importància decaurà, tot i que seguiria com a lloc de vigília davant les notícies de l'intent d'atacar l'illa per part dels musulmans al 1406.

Finalment, el castell serà abandonat per ordre reial a l'any 1484; malgrat tot, al segle XVI davant el perill pirata o els conflictes produïts arran de les Germanies tornaria a ser ocupat temporalment. Pel que fa als segles XVII i XVIII la informació és escassa, mentre que al XIX comença la desfeta en porcions de caràcter privat de la propietat, que fins aleshores havia restat en mans de l'estat. D'aquesta manera, al 1920 serà comprada per part de la família Vidal, qui la té en propietat fins a l'actualitat

EL CAS SPILLMANN

L'espoli es fa públic

El mencionat Spillmann era, i és, un aficionat a l'arqueologia el qual residia durant l'estiu a Cala d'Or, i degut a la proximitat d'aquesta localitat amb el Castell de Santueri, va desenvolupar tot un interès per a portar-hi a terme excavacions arqueològiques. Cal recordar que aquest no tenia cap mena de tipus de formació en arqueologia, i per tant cap títol per exercir com a tal, sí bé que és cert que havia participat en bon nombre d'excavacions, tot i que ja havia sofert alguna acusació d'espoli.

Fos com fos, Rupert Spillmann va arribar a un acord amb la família propietària del castell, que tot i estar protegit per la legislació nacional i autonòmica es troba –encara avui– en mans privades. En aquest primer període es portaren a terme rastrejaments mitjançant detectors de metalls, cosa totalment prohibida per llei, i que segons sembla mai foren detectats per la propietat, o almanco denunciats, fins que a 1997 Spillmann es va personar al Museu de Mallorca per informar de les seves troballes, la gran majoria de les quals ja es trobaven a fora. (Manresa;1/3/2002)

Un cop al Museu de Mallorca el seu director, en aquells moments, Guillem Rosselló Bordoy, va remetre a Spillmann al Consell de Mallorca, on va mostrar una part de les troballes i una mostra fotogràfica de la

resta. (Manresa; 5/3/2002) Va intentar deixar part d'aquestes troballes com a dipòsit, però les institucions es negaren. (Manresa; 3/5/2002) Així i tot, sembla que després de mostrar les seves troballes als tècnics del Consell aquests en un primer moment l'autoritzaren de paraula, fins que dia 5 de juny de 1998 se li va concedir permís per escrit com a col·laborador d'un permís de prospecció que es va fer per a dos arqueòlegs del propi Consell. (Auto judicial 07033 2 0500992/ 2002), (Manresa; 5 i 16/3/2002). La intenció de concedir-li aquest permís sembla que hauria pogut ser la d'intentar legalitzar la col·lecció trobada fins al moment. (Manresa; 3/5/2002)

Així, fora saber exacte el moment en que es començà a "excavar el castell" possiblement a 1996 i entre 1998 i 2002 es portaren a terme un gran nombre de campanyes en que s'espoliarà una gran quantitat de material, molt d'ell monedes, més d'un milenar pel que sembla, que foren enviades a Suïssa i a Alemanya. A Alemanya foren enviades a la universitat de Tübinga, on foren estudiades i catalogades pel professor Lutz Ilisch. (Manresa; 4/11/2002)

Sembla ser que durant tot aquest període no eren pocs els qui sabien de l'origen irregular d'aquestes monedes, o almanco de la seva existència, ja que per una part l'Institut Alemany d'Arqueologia de Madrid va preparar un sèrie de treballs a Santueri per determinar les migracions cap al sud dels Vàndals, el Consell de Mallorca –al seu torn– va projectar una gran exposició d'aquests materials, que després va quedar aturada en saber-se l'origen il·legal de les peces i, finalment, al 2000 en un simposi internacional sobre castells que va tenir lloc a la localitat portuguesa de Palmela, Guillem Rosselló Bordoy, qui recordam era director del Museu de Mallorca, va anunciar el descobriment d'un nombre important de monedes bizantines, les que foren espoliades, i això fou anunciat abans de que

tot el tema sortís a la llum. (Manresa; 4/11/2002).

Aquesta situació durarà fins que dia 19 de febrer de 2002 en que el fet va ser denunciat pel periodista Andreu Manresa al diari *El País*. Immediatament l'escàndol va quedar servit.

La primera institució que va denunciar aquests fets fou el Col·legi d'Arqueòlegs, qui a començaments de març, ja qualificava l'assumpte com a *delicte, espoli i destrucció de jaciments*. El col·legi d'Arqueòlegs, després de discutir l'assumpte, va acordar demanar explicacions al Consell de Mallorca i passar l'assumpte a un advocat. Els arqueòlegs acusaren de ple al Consell de Mallorca, que es va defensar dient que es tractava d'una troballa fortuïta i que poc hi tenien a veure, tot i que ja hem vist que l'hi va concedir l'autorització. (Manresa; 1/3/2002)

Immediatament la qüestió va passar al plànol polític. El Partit Popular, en aquells moments a l'oposició, mitjançant el seu portaveu – Antonio Llamas- va demanar la dimissió de la Consellera de Cultura –Antònia Vadell- i de la directora de l'àrea –Joana Maria Palou- totes dues del PSM. La consellera de Cultura va al·legar que ella no tenia cap constància de que s'hagués produït una exportació il·legal, però que en cas de ser així s'encarregaria de que les monedes fossin retornades a l'illa, a més va prometre que els fets serien investigats. Paral·lelament Tilo Ulbert, director de l'Institut Alemany d'Arqueologia de Madrid, va ser nomenat interlocutor entre el Consell, la família Vidal, propietària del castell i Spillmann. (Manresa; 5/3/2002)

El tema encara va arribar més a munt, fins al Parlament Balear, on aquest cas l'oposició – PP- va acusar al conseller de cultura del govern –Damià Pons- i al seu partit –PSM- d'intentar tapar i mantenir en l'anonimat l'espoli i l'espoliador. (Manresa; 13/3/2002)

No obstant això, arribats a aquest punt la troca estava bastant embullada, per una part, malgrat les amenaces del Col·legi d'Arqueòlegs l'assumpte encara no havia estat denunciat als jutjats i la investigació s'estava portant a terme per via interna dins del Consell pels mateixos funcionaris i polítics que hi estaven relacionats. Però de cada cop quedava més clar que s'havia estat tolerant un espoli il·legal a més que Spillmann va ser autoritzat i anomenat col·laborador del Consell per a que pogués seguir realitzant-les contra tota lògica. I diem contra tota lògica perquè després el mateix Consell que l'havia autoritzat es va negar a rebre els materials extrets. La mateixa actitud va tenir el Museu de Mallorca. (Manresa; 16/3/2002)

Entretant Rupert Spillmann va ser denunciat per la policia, el Ministeri de Cultura i la fiscalia, entrant així en una nova etapa. (Manresa; 4/12/2004)

Això va provocar que la situació donés un gir brusc quan, just un mes després de que la notícia de l'espoli sortís a la llum, arribaren al Consell 1001 peces numismàtiques procedents de Santueri, que havien estades enviades per Spillmann mitjançant un testafarro italià –Alexander Scarpati-. Segons sembla Scarpati, en nom d'Spillmann, va entregar 6 capsos. Cosa, que en aquells moments, va ser considerat com una victòria per la consellera de cultura del Consell. Tot i així, la mateixa consellera no va saber explicar ni com s'havia trobat el material, ni com s'havia importat de tornada, tampoc va saber confirmar si aquelles 1001 monedes eren tot el que s'havia trobat. La consellera va considerar que les troballes devien haver estat casuals, però que en tot cas haurien estat fruit d'una recol·lecció en superfície, sense excavar. La consellera va donar per clos l'assumpte com a un final feliç fora denunciar ni a Spillmann ni a Scarpati. No així l'oposició del PP, qui considerava que tots aquells fets estaven al marge de la llei,

que anaven dins un profund secretisme. (Manresa; 19/3/2002)

Poc temps després, dia 5 d'abril, la situació va tenir un nou gir important, degut a que *El País* va publicar un breu article en que Spillmann exposava la seva versió. Spillmann es va defensar dient que es va dedicar a rastrejar i registrar tot el Castell de Santuari amb el detector de metalls, ja que segons ell era una tècnica que havia anat aplicant a l'arqueologia des de feia 15 anys. A més Spillmann va voler deixar clar que sempre havia actuat de bona voluntat i amb una actitud honesta. Però no sols això, sinó que també va involucrar de ple al Consell de Mallorca, amb qui va deixar clar que havia negociat, i prova n'era que aquesta institució no l'havia denunciat. A més a més, va implicar directament als arqueòlegs, càrrecs polítics i tècnics de la comissió de patrimoni del Consell de Mallorca, al propietari de la finca i al director del Museu de Mallorca. Però encara més també va acusar directament als historiadors i tècnics del consell del moment d'haver-li donat permís per a excavar amb el detector i d'haver-li firmat rebuts així com d'autoritzar-lo a enviar les monedes a Suïssa. (Manresa; 5/4/2002)

El judici contra Rupert Spillmann

Rupert Spillmann va ser denunciat per les seves actuacions al Castell de Santuari al mes de març per la policia, el ministeri de Cultura i la fiscalia. Acte seguit va retornat 1001 i peces al consell i va acusar tant aquest, com als seus tècnics de la responsabilitat del cas.

La denúncia va ser formulada explícitament per la Capitania Superior de Policia de Delinqüència Econòmica i Patrimoni Històric, baix l'acusació de contraban –no d'espolicuriosament. (Auto judicial Manacor; 07033 2 0500992/ 2002) Poc temps després, dia 3 de maig, la brigada central de patrimoni artístic i la policia judicial de Palma entraren

a la seu del Consell on s'incautaren de documentació (Manresa; 3/5/2002)

Al cap d'un any –7 de març de 2003- foren citats a declarar, en qualitat d'imputat Rupert Spillmann i com a testimonis els tècnics del Consell, que suposadament l'havien autoritzat. Paral·lelament el Consell va remetre el permís de prospecció i deia 14 de novembre va declarar Guillem Daviu. Ja des d'un principi la defensa d'Spillmann havia demanat el sobreseïment del cas. Aquesta petició va ser refusada pel ministeri fiscal. (Auto judicial Manacor; 07033 2 0500992/ 2002. P. 2)

L'argumentació que va portar al sobreseïment del cas era; per una part que el delicte de danys no havia pogut ser demostrat ja que cap de les proves practicades feia pensar que s'hagués danyat la zona, tampoc el propietari del castell havia interposat cap denúncia, que el fet de que Spillmann emprés un detector –recordam que està penat per llei- no implicava cap dany, cosa en que coincidiren els tècnics del Consell. A més tampoc es va poder practicar una prova pericial en aquest sentit, ja que aquesta s'hauria d'haver fet quan es destaparen els fets i no en el moment del judici, per mor del temps passat –ja ens trobam en el 2004. (Auto judicial Manacor; 07033 2 0500992/ 2002. P. 2-3)

Amb això cal dir que és normal que els dos tècnics es posessin de la part d'Spillmann sobre com va portar a terme les excavacions, ja que sinó s'exposaven a una clara sanció tal i com exposa la llei. (BOIB 165. 29-12-1998, p. 19777)

Pel que fa al delicte de contraban, queda demostrat que les peces, independentment del seu valor, foren enviades a Suïssa per a netejar-se, però que retornaren a Espanya on foren posades a disposició del Consell Insular de Mallorca i el fet de que hi hagi peces no tornades, sols és una possibilitat que a més la jutgessa considera que mai

podrà ser prova de delictes, ja que les prospeccions de Spillmann mai foren controlades per ningú més ja que, segons sembla, aquest control no era necessari per la confiança que el metge suís havia generat als arqueòlegs del Consell. Aquí la cosa encara es complica més ja que la jutgessa també considera que també s'ha de valorar que vol dir treure del territori espanyol, i que no és el mateix treure i no tornar-ho que treure-ho i tornar-ho i que a més no va ser tret per un mòbil il·lícit. Així i tot, encara que per això pogués ser condemnat, la jutgessa va valorar que l'acusat pensava actuar d'acord amb la legalitat vigent –tot i que la màxima judicial és que la ignorància de la llei no excusa del seu compliment- tot i així sí que se li va atribuir un error de tipus, el qual és un atenuant de la pena. Aquest error de tipus, segons la jutgessa, quedà demostrat en el moment que el senyor Spillmann es va adonar que es podien trobar objectes importants a Santueri i es va dirigir al Museu de Mallorca, d'allà passà al Consell i fou aquest qui l'autoritzà verbalment a seguir-hi treballant, i posteriorment escrita. Així la jutgessa va concloure que Spillmann va actuar pensat que estava emparat pels arqueòlegs i que en papers remesos per ell queda clar el seu interès purament científic i sense cap intenció de lucrar-se. (Auto judicial Manacor; 07033 2 0500992/ 2002, p. 3-4) La valoració final de la jutgessa és la següent:

“En el caso que nos ocupa, hay que reconocer que no se está frente a conductas que agravan o lesionan normas éticas, necesarias para la convivencia y con sede en la conciencia de toda persona, sino de un delito formal, tipificado en leyes especiales y cuya represión obedece a criterios de oportunidad por lo que, en la ponderación del error de prohibición, debe merecer más bajo nivel de existencia por la mutabilidad de las normas prohibitivas.

*En atención a lo expuesto, se considera que no ha quedado acreditado que el imputado conociera los elementos normativos del artículo regulador del delito de contrabando, y en especial, la necesidad de obtener una autorización extraordinaria para poder sacar las piezas del país”.*¹

D'aquesta manera la causa va ser sobreseguda i Rupert Spillmann absolt sense més conseqüències al desembre de 2004.

D'aquesta manera va quedar clos el que ha estat, amb diferència, el major escàndol en temes patrimonials del s. XXI a Mallorca. La causa es va donar per tancada fora cap pena a ningú, però quedant demostrat que almanco de 1996 a 2001 es produïren més de 40 campanyes a l'altiplà de Santueri (Manresa; 4/12/2004) que suposaren l'espoli de centenars de monedes de diferents èpoques, des d'islàmiques a medievals i que aquestes foren enviades a fora, tot i que algunes tornaren i foren dipositades al Consell. Així i tot, dins el període en que es portaren a terme les excavacions d'Spillmann almanco el Consell i el director del Museu de Mallorca tingueren constància de que aquestes succeïren. I possiblement foren autoritzades a 1998 amb la intenció de legalitzar tot el trobat anteriorment, tot i que això no s'ha provat mai. Fos com fos, durant 4 anys s'extragueren centenars de materials del castell, fora cap tipus de metodologia arqueologia amb tècniques pròpies del materialisme cultural que poc poden aportar a la història de Mallorca i d'aquestes peces no sabem cert si han tornades totes o no.

EL PROJECTE

Seguidament, cal dur a terme un desglossament del projecte elaborat per Rupert K. Spillmann, mitjançant el qual, per una banda podrem observar quin fou el procés d'elaboració, la seva data i la seva estructura. I per altra, es farà una síntesi

–

1: Jutjat d'instrucció nº 5 de Manacor. Auto judicial 07033 2 0500992/ 2002. 9 de novembre de 2004.f. 4-5

d'aquells aspectes que segons l'excavador suís formaven part d'una metodologia de caràcter científic; però que com veurem no segueixen les pautes per tal d'establir les variables, tant espacial com temporal d'un model científic adient.

Com s'elabora el projecte?

Com s'ha mencionat anteriorment, les campanyes al castell es dugueren a terme a partir de 1996, amb les primeres prospeccions, fins al 2002; any en que Spillmann elabora un informe detallat anomenat *Informe sobre la prospecció en el altiplano 1996-2002* (Spillmann; 2002) sobre l'estudi que havia realitzat a la zona. Així, en el següent apartat es compararà, per una banda, el treball de l'excavador suís a Santueri, amb la documentació respectiva que s'ha de presentar amb la petició segons la legislació de 1998 (BOIB.165, 29-12-1998, p. 19771). Per tant, si es té en compte que en un primer moment l'autorització fou de paraula; i que després el 5 de juny de 1998 se li atorgà el certificat de col·laborador en la prospecció cedida als dos arqueòlegs del Consell. Ens trobem com la memòria del projecte fou elaborada en posterioritat a l'autorització.

Amb això, veiem com no es segueix la legislació anteriorment mencionada, la qual estipula la presentació per part de la persona interessada en l'estudi, d'un protocol de conveniència i interès científic per definit l'actuació; la idoneïtat tècnica i científica dels directors i dels equips investigadors; quina és la capacitat econòmica dels promotors; les mesures de protecció de les restes que es puguin descobrir; i finalment l'autorització o el consentiment del propietari. Aquest últim punt sembla que si que havia estat concretat, però de paraula. D'aquesta manera ja s'iniciaven les primeres irregularitats. Així, tal vegada el vistiplau a l'inici de l'activitat hauria pogut ser sòls la necessitat de legalitzar les troballes que Spillmann havia fet fins aleshores.

És cert que una vegada finalitzada la intervenció, al juny de 2002, Spillman elabora el seu informe en forma de memòria, i un any més tard, al 2003 anomenat *Proyecto Fundación Castell de Santueri*. (Spillmann; 2003), redacta un nou projecte per tal de dur a terme un mostratge de les peces que s'han trobat, les quals cataloga. A més, també mostra quines foren les passes de la seva intervenció, d'acord amb el que ja havia descrit al projecte d'un any enrere.

Tornant a la legislació, cal dir que respecte a aquestes peces, s'estableix segons la Llei de Patrimoni Històric (BOIB,165, Art. 53. 29-12-1998, p. 19771), que siguin lliurades al museu públic que s'acordi amb el Comissió Insular de Patrimoni Històric; catalogats, inventariats i identificats. Cosa que, a la memòria del 2003 apareix a l'apèndix. El que cal preguntar-se de tot això, és si les peces que es retornaren a Mallorca després d'haver dut a terme la seva neteja, catalogació i els estudis respectius a

Suïssa i Alemanya; foren la totalitat de les troballes que s'havien localitzat al castell.

Podem dir que les passes que es seguiren alhora de dur a terme el protocol d'intervenció, segons la llei vigent en aquells moments, no foren en total acord amb el que aquesta estipula. Foren realitzades a *posteriori*, una vegada observats els resultats que s'anaren aconseguint. Cal ressaltar, que llegint el projecte, pel que sembla, Spillmann estava totalment convençut que seguia perfectament el que ell creia que era un estudi científic, amb una metodologia adequada i rigorosa. El guió que segueix és basa en una introducció; una descripció detallada del terreny; el projecte en sí, dins el qual parla dels acords establerts amb el representant del Consell duts a terme al 2001; d'un exposició de la prospecció científica, on explica la metodologia que utilitza; els resultats obtinguts; el pressupost, que, no són ni molt manco detallats; i

finalment, quines son les perspectives de futur amb la proposta d'una exposició i difusió de les troballes.

Metodologia i Prospecció "científica"

Tenint en compte l'apartat que dedica Spillmann a la metodologia científica que aquest va aplicar en la seva prospecció, observarem un seguit de punts que és imprescindible que resultin objecte de crítica. Així, en un primer moment, tal i com exposa al projecte (Spillmann; 2002, p. 7) la superfície de terreny fou dividida en quadrícules de 20m de longitud, catalogant-los segons la situació, per ordre alfabètic, amb números àrabs i romans. Dins aquests, hi localitzada els respectius objectes, però sòls en determinava el lloc d'aquells especials, els quals foren dipositats dins compartiments de plàstic.

Parlant de les troballes, un altre aspecte que tal destacar des del punt de vista crític, és l'ús del detector de metalls (Spillmann; 2002, p. 7-8) per a realitzar la recerca dels objectes. Aquest resta totalment segons la Llei de Patrimoni Històric de les Illes Balears, sòls pot utilitzar-se en ocasions especials i amb el permís especial del Consell. (BOIB, 165, art. 25. 29-12-1998, p. 19768)

Referent a aquest tema, tenint en compte les afirmacions exposades en el judici del 2004 (Auto judicial 07033 2 0500992/ 2002, p. 3), el seu ús vendria recolzat pels dos arqueòlegs del Consell, qui haurien donat el vistiplau afirmant que aquest no causava danys, ja que es tractava sòls d'una activitat superficial. Així mateix, dins el projecte ell va explicant com es du a terme la troballa i l'extracció de l'objecte de metall en qüestió. Dins aquest punt podem veure com enlloc de dur a terme una tasca de neteja de tota la superfície i anar excavant sistemàticament per capes; el que fa és passar el detector de metalls fent un sondeig de cada quadrícula, i en el moment en que es detecta algun metall, es procedeix a foradar el subsòls i

treure l'objecte. No es tracta d'una metodologia de caràcter científic, sinó més be d'una extracció espoliadora on el que importa són les troballes metàl·liques i de major valor.

Per altra banda, si realment es mostra la il·legalitat de l'ús de l'aparell, veiem com segons l'article 102 de la Llei de Patrimoni Històric de les Illes Balears, aquest apareix dins el llistat de delictes greus; tot i que en aquest cas, sembla que si hi havia l'autorització pertinent, s'haurien d'avaluar els danys que el seu ús provocà a la zona.

Un altre fet a ressaltar de les paraules d'Spillmann és que destaca l'especial troballa de diferents tipus de mones, i curiosament, quan fa menció d'una zona on hi ha gran quantitat de moneda, no portava els instruments per apuntar-ne els detalls; de manera que sòls ubicà l'àrea. Llavors, aquestes monedes, exportades de l'illa per a la seva neteja, estudi i catalogació a l'estranger; segons la llei 101, en el seu apartat 4' l'exportació il·legal dels béns integrants del patrimoni històric, resulten un delictes qualificat com a molt greu.

LES TROBALLES

Com s'ha observat a l'inici del treball, la zona de Santueri ha estat una àrea ocupada ja des de l'Antiguitat, les restes materials que s'hi localitzen a la cova pròxima dels bous, que daten d'entre el 2000 i 1600 a.C. A més d'objectes d'època romana, d'origen bizantí, (Cañellas; 2006, p. 325-340) del període musulmà, i dels temps cristians a partir de la Conquesta de 1229. Observat la memòria d'Spillmann, sobre l'exacavació, destaquen un seguit d'objectes trobats. Del període romà, una peça de plom, d'un sistema de pesos. D'aquest mateix període trobem la moneda ebussitana datada del 200 a.C., procedent d'Eivissa; mostra del contacte comercial entre les illes. Del període bizantí a l'illa i la seva falta de fonts per estudiar-lo. El localitza un gerro de bronze i una moneda

datada del segle VII d. C. (de les diverses que s'hi trobaren). També trobem restes de cultura material d'època musulmana. D'aquí en destaca la troballa d'un anell d'or àrab i una moneda de plata almohade datada al segle XII d.C.. I amb la conquesta catalana-aragonesa, en mostra una moneda de plata datada entorn al 1250, en època de Jaume I i peces d'ornament. Altrament, alguns dels objectes de metall que no ha datat, però que els dóna certa rellevància, com són una creu, una agulla, una punta, etc. (Spillmann; 2003)

Finalment, tal i com el mateix mostra, cal esmentar les troballes "in situ", és a dir, de quina manera ell extreu les peces, les quals, tal i com hem vist, no es regeixen pel rigor científic, ni molt menys. D'aquesta manera a través del buidatge de terra, es deixen de banda materials ossis, ceràmics o indústria lítica; pel simple fet de no gaudir de l'atractiu dels metalls preciosos. Tot i que és cert que ell exposa que aquests primers són classificats, amb ells no es du a terme cap estudi de datació, identificació o reconstrucció; a diferència del segon tipus de materials, que si són objecte d'estudi pels interessos que poden generar. Aquesta idea s'apropa a la idea tradicional d'excavar per aconseguir sòls les grans troballes, les valuoses i riques en matèria lucrativa i de prestigi.

CONCLUSIONS

En resum, res està clar i res està clar pel que veiem, perquè es tracta d'un cas complicat que va esquitjar fins a les més altes institucions balears, tot i que després no se'n depurés cap responsabilitat. Possiblement si el tema no hagués saltat a premsa mai ho haguéssim sabut i l'expoli és continuat per molts d'anys amb les conseqüències que això implica, mai sabrem si el que tornà Spillmann era tot el que va trobar. Tot i així el que queda clar és que les seves troballes estan totalment descontextualitzades donat a que sols anava a la recerca del tresor, per així dir-ho, no sabem el context en que foren

trobades, la ceràmica que es trobava associada amb aquestes peces no va comptar per res. Així tenim aquestes peces, sí, però no ens poden aportar cap informació per mor de que es troben fora de context.

Així i tot, pot ser en un primer moment, com ja hem dit, la intenció del Consell fos precisament la de legalitzar les primeres peces que trobaren i, en certa manera, tapar ja el que hagués un escàndol. Si aquest era l'objectiu el resultat no va poder ser més horrorós perquè passarem de dos anys d'espoli incontrolat a cinc. Un mal entès, sí, pot ser, però un mal entès que va costar una greu ferida al patrimoni cultural i històric de les Illes Balears, perquè no tenim ni totes les peces ni la informació que poguessin aportar. Així, en aquest mal entès els únics que hi surtiren perdent són els mallorquins.

BIBLIOGRAFIA

CAÑELLAS, N. (2006), "Las bulas de plomo bizantinas del Castillo de Santueri", *BSAL*, n. 62, pàg. 325-340

GARRIDO, H., & LUIS, J. (2003). Robos de bienes culturales: el beneficio de la duda. *Patina*, 2(12), 109-124.

ORTEGA, A. (2011). *El expolio patrimonial en el siglo XXI*. Cursos d'estiu de la Universitat de les Illes Balears, en premsa

AA. VV. *Santueri. Castells de Mallorca*. Inèdit.

Premsa:

ANDREU MANRESA. "El expolio de un tesoro de monedas mallorquín indigna a los arqueólogos." *El País*. 1 de març de 2002.

ANDREU MANRESA. "El PP ve delito en el expolio de Santueri en Mallorca." *El País*. 5 de març de 2002

ANDREU MANRESA. "El Gobierno Balear asume su responsabilidad en el escándalo de Santueri." *El País*. 13 de març de 2002

ANDREU MANRESA. "El Consell vetó la recepció de una parte del expolio del Santueri." *El País*. 16 de març de 2002

ANDREU MANRESA. "El expoliador de Santueri regala 1001 monedas al Consell de Mallorca." *El País*. 19 de març de 2002

ANDREU MANRESA. "El expoliador del tesoro de Santueri involucra al Consell de Mallorca." *El País*. 5 d'abril de 2002

ANDREU MANRESA. "Un juez investiga el expolio del Castillo de Santueri." *El País*. 3 de maig de 2002

ANDREU MANRESA. "El hallazgo del expolio de Santueri se presenta en un simposio internacional." *El País*. 4 de novembre de 2002

ANDREU MANRESA. "La juez no ve delitos en el expolio de 1000 monedas en el castillo de Santueri." *El País*. 4 de desembre de 2004.

Normativa:

Article 25. Prohibició de detectors de metalls, *BOCAIB*, Núm. 165, 29-12-1998, pàg. 19768

Article 51. Autoritzacions. *BOCAIB*, Núm.165, 29-12-1998, pag. 19771

Article 53. Dipòsit de materials. *BOCAIB*, Núm.165, 29-12-1998, pag. 19771

Article 101. Infraccions molt greus, punt 4. *BOCAIB*, Núm.165, 29-12-1998, pag. 19777.

Article 102. Infraccions greus. *BOCAIB*, Núm.165, 29-12-1998, pag. 19777.

Article 105. Responsabilitat. Punt 2, *BOCAIB*, Núm.165, 29-12-1998, pag. 19777.

Altres:

Jutjat d'instrucció nº 5 de Manacor. *Auto judicial 07033 2 0500992/ 2002*. 9 de Novembre de 2004.

SPILLMAN, R. (juny, 2002). *Informe sobre la prospección en el altiplano 1996-2002*.

SPILLMAN, R. (octubre, 2003). *Proyecto Fundación Castell de Santueri*, Mallorca, Balears.